

Ron Eyerman, Andrew Jamison: Social Movements: A Cognitive Approach

Cambridge, Polity Press 1991, 184 s.

Divergence pohledů Evropy a Ameriky na kolektivní jednání patří od počátku 70. let k nejvýraznějším tendencím v této oblasti sociologické teorie. Trhlina, jejíž dno sahá hluboko do historie společenskovědního myšlení, se počala masivně rozevírat konceptualizací teorie nových sociálních hnutí v Evropě a teorie mobilizace zdrojů v USA. Druhá polovina 80. let však již přinesla první pokusy o překlenutí prostoru rozprostírajícího se mezi oběma přístupy (především J. Cohenová a B. Klandermans spolu se S. Tarrowem). Součástí tohoto konvergentního pohybu je také koncepce, kterou R. Eyerman a A. Jamison prezentují ve své knize *Social Movements: A Cognitive Approach*.

Záměr usmířit Ameriku s Evropou staví autoři na obohacení principů kolektivního chování (s níž je poji příznané pouto) o některé prvky evropské myšlenkové tradice, plněji odrážející sociálně-historický kontext společenského dění. Schelerovy a Mannheimovy práce o procesu poznání a zvláště pak sociálně kritická orientace frankfurtské školy. To jsou historické zdroje umožňující upozornit na doposud opomíjené vlastnosti sociálních hnutí.

Otázka orientující Eyermanovo a Jamisonovo zkoumání zní: „...co sociální hnutí představují pro vývoj vědění?“ (s. 60). Klíč k odpovědi nabízí koncept „kognitivní praxe“, který odvozují z Habermasova emancipačního programu. Kognitivní praxe je chápána jako operacionalizace a kontextualizace Habermasova pojetí zájmů konstituujících poznání, avšak zbavených abstraktnosti a filozofického historismu. Poznání konstituující zájmy – emancipační, technicko-praktické a komunikační – jsou postupně transformovány do kosmologické, technologické a organizační dimenze kognitivní praxe. Ta je autory považována za vyjádření „historického projektu“ (s. 64), který hnutí uskutečňuje jako tvůrce historie. Eyerman s Jamisonem vyvinuli nemalé úsilí, aby se v těchto souvislostech věrohodně vyhnuli Evropě blízkému hledání historické úlohy sociálních aktérů. Výše uve-

denou formulací a stejně tak mnoha podobnými, roztroušenými po stránkách knihy, jako by však znovu nevědomky otevírali historické úloze (a za ní číhající filozofii dějin) zadní vrátka.

Kognitivní praxe pak sehrává klíčovou roli v několika významných momentech diskuse o nových sociálních hnutích. Tak např. umožňuje autorům zaujmout originální stanovisko k problému, který jako noční můra již několik desetiletí pronásleduje úvahy o tomto tématu, tj. které formy kolektivního jednání vůbec nálepkou sociální hnutí označit. Potřebné diskriminační kritérium poskytují právě dimenze kognitivní praxe. Teprve jejich spojením v aktivní integrovanou sílu je sociální hnutí konstituováno a začíná se psát historie jeho životního cyklu.

V životním cyklu každého sociálního hnutí lze identifikovat dvě fáze. V první – odpovídající na výzvu významného aspektu sociální skutečnosti – hnutí vytváří alternativu dosavadním společenským praktikám vydobytím prostoru pro experimentování s novými idejemi, technologiemi a organizačními formami. Překládá části slovníku i praktik etablované vědy do sociální filozofie a odtud do nového životního stylu. Ve druhé fázi pak hnutí transformuje své každodenní vědění opět do vědění profesionálního. Prvky jeho kognitivního potenciálu jsou postupně absorbovány okolní společností, hnutí uvádá a stává se stále zřetelněji institucionalizovanou součástí etablovaných společenských struktur. Tato proměna představuje – snad poněkud paradoxně – kritérium úspěchu. Ne role „permanentní opozice“, kterou mu připisuje např. Touraine, nýbrž přijetí alternativního vidění závažných společenských problémů, jimiž se obohacuje institucionalizovaná společenská praxe. To je funkcí sociálního hnutí, které tak představuje významného činitele sociální změny. Procesům zrodu a odumírání hnutí zde není možno z pochopitelných důvodů věnovat více prostoru. Přesto by však nemělo ujít pozornosti, že tu kognitivní přístup nabízí originální příspěvek také k řešení stále nepoddajného problému mikro-makro spojení.

Koncepce „životního cyklu“ sociálních hnutí umožňuje autorům mj. zdolat jeden z nejpálčivějších problémů teorie sociálních

hnutí, kterým je spor o novost tzv. nových sociálních hnutí. Diskuse na toto téma ztrácí ve světle nabízeného přístupu na významu, neboť společným jmenovatelem starých i nových sociálních hnutí je jejich funkce, tj. tvorba kognitivního prostoru a následně obohacení společnosti. Je jisté, že naznačené řešení nutně vyvolává nesouhlas zastánců teorie nových sociálních hnutí (Habermas, Melucci, Offe a další). Ti naopak zdůrazňují rozdílný charakter obou typů hnutí, korespondující s odlišnými etapami společensko-ekonomického vývoje. Za staré sociální hnutí je v těchto souvislostech nejčastěji považováno hnutí dělnické, vyrůstající z vnitřních tenzí industriální společnosti. V nových sociálních hnutích je pak spatřován korelát společnosti postindustriální. Nejsou to však změny v materiální struktuře společnosti, velmi často zdůrazňované zastánci teorie nových sociálních hnutí, které leží v zorném poli kognitivního přístupu. Tam vstupují pouze kognitivní struktury sociálních hnutí, vyzývající k porozumění. Otázka jejich vztahu k materiálním podmínkám života společnosti je tím vyloučena z oboru úvah.

Druhý klíčový koncept kognitivního přístupu představují „intelektuálové hnutí“ (v tomto ohledu autoři navazují na Gramsciho úvahy o tradičních a organických intelektuálech). Nejde jim o intelektuály stranící hnutí, avšak zároveň stojící mimo ně. Neběží ani o intelektuály ve smyslu avantgardy, která probouzí masy. Jamisonovi a Eyermanovi intelektuálové hnutí jsou jeho integrální součástí. Nevytvářejí hnutí. Spíše se dá říci, že hnutí vytváří prostor pro jejich činnost. Lukácsovsky je pak zabarveno přesvědčení, že vědění není do hnutí vnášeno zvenčí. Vědění hnutím vzniká. Je to poznávání prostřednictvím činností. Etablování intelektuálové, resp. jejich vědění zde může mít úlohu pouze iniciační, a to jen na samém počátku mobilizace hnutí. Optika kognitivního přístupu tak zachycuje přínos sociálních hnutí pro vědění společnosti jakoby v přímém protikladu k paradigmatu dominujícímu sociologii vědění do konce 60. let, které nepochybovalo o etablované vědě jako o jediném a pravém zdroji poznání. Vědění hnutí však není dílem génia jednotlivců. Pramení z interakcí

sociálních aktérů-experimentátorů. Experty jsou tak vlastně všichni členové hnutí, neboť každý z nich stojí svou kognitivní praxí mimo rámec etablovaných společenských praktik a je jejich alternativou. Tato „antiexpertní“ tendence kognitivního přístupu však okamžitě nastoluje problém validity poznání. Jistě již není nutno zdůrazňovat, že jeho kritérium autoři nehledají na území etablované vědy. Je podle nich k nalezení pouze v širším sociálním kontextu.

Platnost svého přístupu testují Eyerman s Jamisonem na příkladu environmentálního hnutí a hnutí za lidská práva 60. let v USA. Analýza tohoto hnutí přináší velké množství originálních pohledů a odhaluje překvapivé mechanismy mobilizace hnutí. Významné souvislosti osvětluje pohled na úlohy moderních masmédií, jejichž využíváním se organizací jádro hnutí vzdaluje svým přívržencům. Jak překvapivá podobnost s osudy evropských politických stran. Jak závažná výzva představě, spojující zrod sociálních hnutí, mj. s přerušením tradičního emocionálního pouta politické strany se svým voličem, které údajně nahrazuje právě hnutí.

Při pročitání částí knihy pojednávajících o hnutí za občanská práva v USA a hnutí za životní prostředí se však čtenáři vkrádá na mysl otázka, zda tu pro udržení bezkazové dokonalosti intelektuálů hnutí a statusu etablované vědy nebyly ignorovány některé „zanedbatelné“ rozdíly mezi vlastnostmi jednotlivých hnutí. Expertem na ponížení, mající své kořeny v rasové segregaci, může totiž být každý, kdo je jednou na své kůži zakusil. Tedy vlastně každý člen hnutí za občanská práva. Vlastnosti jaderného záření, funkce ozonové vrstvy nebo účinky PCB účastník environmentálního hnutí bezprostředně nezažívá. O jejich účincích se většinou dovídá jako o pravdě etablovaných expertů. Podobně pak v případě hnutí za občanská práva v USA stála na počátku jeho mobilizace bezprostřední reakce na neprofesionální vědění velké části příslušníků jiné rasy, které bylo hnutím absolutně zpochybněno. Počátek mobilizace hnutí environmentálního byl naopak vyvolán reakcí na vědění expertů hnutím nikterak nezpochybnitelné. Zdá se tedy, že představa o roli expertů, resp. intelektuálů hnutí nedispo-